

KERTTU VEPSÄLÄINEN

Monimuoto-opiskelua henkilöstökoulutuksessa

Valtionhallinnon kehittämisskeskuksessa kehitettiin monimuoto-opiskelua mm. ratkaisuna koulutusohjelmien toteuttamisen ongelmiin. Samalla haluttiin saada laajemminkin tietoa monimuoto-opetuksen soveltuvuudesta hallinnon henkilöstökoulutuksessa. Kehittämistyö toteutettiin yhden koulutusohjelman suunnittelun, kokeilun ja arvioinnin prosessina. Teoreettisena lähtökohtana hankkeessa oli oppimistoiminnan teoria ja tavoitteena luoda mahdollisimman hyvät edellytykset opiskelijoiden omalle oppimiselle.

Kokemukset kokeilukoulutuksesta olivat pääosin myönteisiä.

Monimuoto-opetuksesta etsitään nykyään ratkaisua erilaisiin koulutuksen ja opiskelun ongelmiin. Sen toteutustavat vaihtelevat, samoin taustana käytetyt teoreettiset lähtökohdat. Yhteistä niille on perinteisen koulumaisen ja kurssimaisen koulutuksen sekä toisaalta etäopetuksen aikaisemmin tiukkojen rajojen ylittäminen. Niissä etsitään myös joustavampia tapoja organisoida oppimista yhdistämällä eri opetusmuotoja ja/tai käyttäen eri opetusvälineitä.

Valtionhallinnon kehittämisskeskuksessa VKK: sa ovat kurssit ja useammista kurssijaksoista koostuvat koulutusohjelmat olleet pääasiallisia koulutusmuotoja. Monimuoto-opetuksesta etsittiin ratkaisua niiden ongelmiin. Istuminen kurssijaksoilla ei välttämättä tue opiskelijoiden oppimista.

Luento-opetus jää helposti irralliseksi koulutettavien työstä ja sen ongelmista. Erityisesti kauempaa tulevien on vaikeaa osallistua pitkiin lähiopetusjaksoihin. Välillä on ollut myös vaikeaa saada hyviä opettajia. Myös tarve laajentaa ja alueellistaa koulutuspalveluita sekä tarve lisätä koulutuksen joustavuutta ja vaihtoehtoisia ratkaisuja ovat kasvattaneet paineita kehittää monimuoto-opetusta. Monimuoto-opetukseen on liitetty lisäksi toiveita koulutuksen taloudellisuudesta.

VKK:n monimuoto-opiskelun kehittämissprojektissa pyrittiin luomaan erityisesti hallinnon henkilöstökoulutukseen soveltuvia ratkaisuja opiskelun organisoimiseksi. Teoreettisena lähtökohtana kehittämissuunnitelmassa oli oppimistoiminnan teoria ja tavoitteena luoda mahdollisimman hyvät edellytykset opiskelijoiden omalle oppimistoiminnalle. Näkökulma suhteessa monimuoto-opetukseen oli siten lähinnä didaktinen.

Kokonaisuuden hallinta korostuu

Kehittäminen tapahtui kokeiluhankkeessa, jonka kohteena oli vanha hyvä tuote, hallintotoiminnan koulutusohjelma, HALKO, uudistettuna hallinnon koulutusohjelma. Aikaisempi ohjelma rakentui viidestä viikon pituisesta kurssijaksosta, kirjallisuusopinnoista sekä tenteistä ja kesti noin lukuvuoden. Projektin esitutkimuksena tehty koulutusohjelman opettajien haastattelu ja kahden ohjelman opiskelijoille suunnattu kysely vahvistivat käsitystä siitä, että ohjelmaa oli tarpeen uudistaa. Siihen kaivattiin mm. yhtenäistä jäsentävää viitekehystä sekä selvempää hallinnon kehittämisen näkökulmaa. Suurin osa ohjelmaan suuntautuneesta kritiikistä liittyi kuitenkin sen toteutustapaan, jota pidettiin varsin raskaana. Erityisesti nousi esiin se, ettei kurssimuotoinen ja

luentopainotteinen opetus luo riittävästi edellytyksiä käyttäjä ja soveltaa tietoa.

HALKO kattaa varsin laajan sisältöalueen. Siitä johtuen kehittämistyöhön osallistui monia oman alansa korkeatasoisia asiantuntijoita, jotka muodostivat useita eri aihealueiden opetuksen suunnittelusta vastanneita tuotantoryhmiä. Menetelmällinen kehittäminen tapahtui luontevasti osana tuotantoryhmien työtä, jonka tuloksena syntyi uudistettujen sisältöjen ohella malli tavasta toteuttaa monimuoto-opetusta.

Suunnittelutyön koordinointi ja eri ryhmien tuottamien ideoiden yhteensovittaminen sekä koulutusohjelman vaatiman työmäärän pitäminen kohtuullisissa puitteissa osoittautuivat olennaiseksi tehtäväksi. Kun sisällöllisen kehittämisen ohella ei vain jaeta lähiopetusaikaa eri sisältöalueiden kesken, vaan ideoidaan aihealueen opiskelua myös opiskelijoiden itsenäisen työskentelyn osalta, kokonaisuuden koossapitämisen merkitys korostuu entisestään.

Suunnitteluprosessi toi myös esiin joukon ongelmia, jotka liittyvät mm. vaikeuteen siirtyä totutusta koulutusajattelusta monimuoto-opetukseen. Ensinnäkin osoittautui vaikeaksi irrottautua perinteisen luento-opetuksen traditiosta, jossa uuden tiedon välittäminen on ensisijaisesti opettajan tehtävä. Oppilastehtävien kehittämisessä jouduttiin paneutumaan erityisesti siihen, minkälaisia tehtäviä voidaan käyttää opetuksen eri vaiheissa. Tenttien merkityksestä ja tarpeellisuudesta sekä mahdollisuudesta niiden korvaamiseen muilla tavoin keskusteltiin koko suunnitteluprosessin ajan.

Vähemmän opetusta, enemmän opiskelua

Kehittämistyön keskeisenä tavoitteena oli pyrkimys vähentää opetusta ja lisätä opiskelua. Lähiopetusta vähennettiin aikaisemmasta 25 päivästä 15 päivään, jotka toteutetaan kuutena 2–3 päivän pituisena jaksona yhden lukuvuoden aikana. Lähiopetusta on edelleen melko runsaasti, osittain siksi, että sen tehtäväksi annettiin mm. useita eri aihealueita ja erilaisista työskentelyvaiheista koostuvan koulutusohjelman koossapitäminen ja sisällöllinen orientointi opittavaan. Mahdollisesti jo pitkään hallinnossa toimineille opiskelijoille haluttiin myös antaa mahdollisuus kuulla korkeatasoisten asiantuntijoiden opetusta ja vaihtaa

mielipiteitä sekä heidän että muualta hallinnosta tulevien opiskelijoiden kanssa.

Koska keskeisenä tavoitteena oli luoda edellytyksiä opiskelijoiden omalla oppimistoiminnalle, panostettiin itsenäisten oppilastehtävien kehittämiseen. Kunkin aihealueen osalta pohdittiin, minkätyyppiset tehtävät soveltuvat sen opiskeluun: ennakkotehtävät, joiden tarkoitus on lähinnä johdattaa uuteen asiaan tai motivoida sen opiskelua, tehtävät, jotka tukevat uuden tiedon omaksumista, perinteisemmät harjoitustehtävät, soveltamistehtävät vai tehtävät, jotka korvaavat tenttisuorituksen. Erityisesti haluttiin kehittää tehtäviä, joissa opiskelijat joutuvat pohtimaan tai selvittämään asioita oman työnsä tai toimintaympäristönsä näkökulmasta. Tehtävien määrä jouduttiin pitämään melko vähäisenä; aihealuetta kohden on yksi tehtävä tai pari tehtävää. Niihin pyrittiin kiteyttämään olennaista opittavaa, mikä teki niiden suunnittelun vaativaksi.

Koulutuksen menetelmällisessä kehittämisessä pyrittiin myös lisäämään erilaisia työskentelytapoja ja vaihtoehtoisia mahdollisuuksia. Monet käytännön seikat sekä koulutusohjelman pitäminen opiskelijoiden kannalta hallittavana asettivat tälle kuitenkin rajoituksia. Pääasiallisiksi työskentelymuodoiksi muodostuivat opetusjaksot, oppilastehtävät ja kirjallisuusopinnot. Parissa aihealueessa on mahdollisuus valita suoritustavaksi tentin sijasta harjoitus- tai soveltava tehtävä. Koulutusohjelman kuuluvien suoritettavien kirjojen määrä vähennettiin aikaisemmasta viidestätoista yhdeksään ja samalla lisättiin tehtävien teon tueksi, ennakkolukemiseksi tms. osittain valinnaista oheiskirjallisuutta, jonka lukemista ei kontrolloida.

Työväline opiskelun apuvälineeksi

Opetusvälineiden osalta haluttiin erityisesti kekeillä hallinnossa yhä yleistyvän työvälineen, tietokoneen käyttöä. Hallinto-oikeuden osuutta varten tehtiin tietokoneavusteinen harjoitusohjelma, jonka tavoitteena on tukea hallinto-oikeudellisten perusasioiden opiskelua. Kaikkein vaikeinta harjoitusohjelman tekemisessä oli lyhentää oikeudellisia tekstejä tietokoneohjelman kannalta käyttökelpoisiksi ja samalla kuitenkin olennaiset sisällöt kattaviksi.

Monissa monimuoto-opetushankkeissa on todettu tarve luoda erityinen tutor-järjestelmä opis-

kelijoiden tueksi. Tässä kokeilussa ajateltiin olevan niin usein lähiopetusta, ettei tällaista järjestelmää arveltu tarvittavan. Koulutusohjelman käyttöön perustettiin kuitenkin sähköpostin välityksellä toimiva elektroninen ilmoitustaulu paitsi tiedotuskanavaksi myös opiskelijoiden ja opettajien yhteiseksi keskustelufoorumiksi. Siinä voitaisiin vaihtaa mielipiteitä ja esittää mm. oppilastehtäviin liittyviä kysymyksiä. Teknisesti toimiva ilmoitustaulu saatiin vasta koulutusohjelman käynnistyttyä, mutta sen käytön suunnittelu ja organisointi jäi varsin vähälle.

Tietokoneen ohella kokeiltiin videon käyttöä, tosin vain yhdellä itsenäisen työskentelyn jaksolla. Projektissa tuotetun video-ohjelman osalta haluttiin myös kokeilla ohjelman tekoa nopeasti ja halvalla ajankohtaisesta ja siinä määrin muuttuvasta asiasta — tässä tapauksessa Euroopan integraatiokehityksen vaikutuksista hallintoon —, ettei siitä kannata tehdä pysyvää kirjallista materiaalia. Lähinnä haastatteluihin pohjautuva video välittää asiantuntijoiden puheenvuoroja ilman, että he itse tulevat paikalle kertomaan näkemyksiään.

Opiskelun perustuminen aikaisempaa enemmän opiskelijoiden itsenäiseen työskentelyyn heijastui myös koulutusohjelman sisältöihin. Hallintoon johdattavana koulutusohjelmalla HALKO tarkastelee hallintoa eri näkökulmista ja monitieteisesti. Erääksi kehittämistavoitteeksi asetettiin luoda aikaisempaa jäsentyneempi kokonaisuus. Kokonaiskuvan muodostamista pidettiin tärkeänä tilanteessa, jossa suuri osa opiskelusta siirtyy opiskelijoiden itsenäisen työskentelyn varaan. Tästä syystä panostettiin eri aihealueita ja niiden välisiä suhteita jäsentävän viitekehityksen luomiseen.

Siirtyminen monimuoto-opetukseen synnytti myös tarpeen tuottaa uusia oppimateriaaleja: itsenäistä opiskelua on vaikea organisoida ilman tarkeitte sopivia oppimateriaaleja. Tältä osin tehtiin periaatepäätös tehdä tavallisia kirjoja eikä erityisiä etäopiskelumateriaaleja. Opiskelun tueksi tarvittava ohjaus, kysymykset jne. katsottiin voitavan organisoida muutenkin, jolloin niitä voidaan tilanteen mukaan vaihdella ja kirjoja voidaan käyttää muissakin yhteyksissä.

Opettajan muuttuva työ

Monimuoto-opetus merkitsee paitsi opiskelun myös opettajan työn muuttumista verrattuna perinteiseen kurssimuotoiseen koulutukseen. Kun

aikaisempaa suurempi osuus opiskelusta on itsenäistä, luento-opetuksen määrä vähenee, mutta opettaja esimerkiksi suunnittelee mielekkäitä oppilastehtäviä, ohjaa ja antaa palautteen. Opettajan työ ei välttämättä vähene, vaan muuttuu luonnetaan. Se saattaa edellyttää opettajalta myös omien käsitystensä tarkistamista opetuksesta ja oppimisesta. Kun oppiminen tapahtuu entistä enemmän opiskelijan omalla ajalla ja vastuulla, opettajan täytyy luottaa opiskelijan kykyyn opiskella ja ajatella itsenäisesti.

Opettajille suunnatussa, opetussuunnitelman liitteeksi kirjoitetussa didaktisessa materiaalisessa tarkastellaan opetuksen eri vaiheiden — ennakko-työskentelyn, opetusjaksojen, oppilastehtävien sekä kirjallisuusopintojen ja tenttien — erilaisia opetuksellisia tehtäviä ja sitä, miten ne tulisi ottaa huomioon opetuksen suunnittelussa ja toteutuksessa. Esimerkiksi luento-opetuksen keskeisenä tehtävänä on perinteisesti ollut välittää uutta tietoa. HALKO:n suunnittelussa lähdettiin periaatteesta, että opiskelijat omaksuvat varsinaisen uuden tiedon itsenäisesti ja lähiopetus tukee tätä eri tavoin.

Lähiopetuksen tehtäviä voivat olla esimerkiksi johdatus uuteen aihealueeseen, motivointi, ongelmien ja kysymysten herättäminen, yhteinen keskustelu, opitun yhteenvedo ja systematisointi yms. Joskus saattaa olla myös tarpeen välittää uutta tietoa esimerkiksi täydentämällä oppikirjojen sisältöä, esittelemällä uusinta tietoa ja käsittelemällä alueen ajankohtaisia kysymyksiä. Erityisen tärkeänä pidettiin kuitenkin tässä hankkeessa sitä, että lähiopetuksessa jäsennetään aihealueen keskeisiä sisältöjä, käsitteitä ja periaatteita mm. siksi, ettei kaikkia käytettäviä oppikirjoja ole tehty tämän koulutusohjelman tarpeita ajatellen.

Opiskelijoiden arvio: rankkaa mutta antoisaa

Monimuoto-opetuksen kokeiluna oli uudistetun HALKOn ensimmäinen toteutus, jota arvioitiin melko perusteellisesti. Tutkimuksellisesta näkökulmasta voidaan tuloksia kritisoida monessakin mielessä: yhden kokeilun perusteella tulosten yleistettävyydestä ei voida paljoakaan päätellä. Koulutusohjelman arvioinnista vastasi projektin vetäjä, joka oli myös vastannut suunnittelutyöstä, joten siinä mielessäkin kokeilun tulokset ovat alttiita kritiikille. Kokeilun tuloksista oli kuitenkin

välitöntä hyötyä koulutusohjelman kehittämisessä edelleen ja jotain ne myös kertovat siitä, miten kehitetty monimuoto-opetuksen toteutusmalli toimi käytännössä.

Kokeilukoulutukseen osallistui 28 henkilöä melkein yhtä monesta virastosta ja laitoksesta. Suurin osa heistä oli naisia ja neljä viidesosaa pääkaupunkiseudulta. Yli puolet opiskelijoista oli korkeakoulututkinnon suorittaneita. Kukaan ei keskeyttänyt opintoja koulutusohjelman aikana, mutta monet jäivät jälkeen aikataulusta ja vajaa viidennes jätti suorittamisen kesken. Tältä osin tilanne ei eroa aikaisemmista koulutusohjelmista. Suorittamatta jättämisellä ei näytä olevan yhteyttä opiskelijoiden peruskoulutuksen tasoon.

Opiskelijoilta saatu palaute oli pääosin positiivista. Monimuoto-opiskelua pidettiin yleisesti hyvänä ja aikuiskoulutukseen sopivana tapana opiskella. Kielteisenä koettiin lähinnä ohjelman liian tiukka aikataulu ja se, että tehtäviä oli joskus liian paljon samalla jaksolla. Se liittyy myös osittain ajoitukseen. Tarve muuttaa aikataulua on todettu jo koulutuksen aikana.

Lähiopetusjaksoja pidettiin tärkeinä ja antoisina. Lähiopetusjaksojen pituus, 2-3 päivää, tuntui sopivalta. Jotkut opiskelijat olisivat toivoneet jokaiselta opetusjaksolta enemmän opetusta. Vastaavasti jokaisesta jaksosta saatiin myös kommentteja, että opetusta olisi voinut vähentääkin. Monet opiskelijoista totesivat, etteivät he olisi voineet irrottautua pitemmille opetusjaksoille.

Keskustelu opetustilanteissa oli yleensä vilkasta, joidenkin arvioiden mukaan selvästi vilkkaampaa kuin aikaisemmillä kurssijaksoilla. Näyttää siltä, että tehtävät herättävät opiskelijoissa aivan toisella tavalla kysymyksiä, ongelmia ja mielipiteitä kuin luennot ja kirjallisuus. Täten opetusjaksoistakin saa ehkä enemmän irti.

Tehtäviä pidettiin tärkeinä

Opiskelijoiden arviot oppilastehtävistä sekä niiden merkityksestä omalle oppimiselle olivat kautta linjan erittäin myönteisiä. Erityisesti soveltavia tehtäviä, joissa asioita jouduttiin selvittämään tai pohtimaan oman työn kannalta tai hallinnonalan näkökulmasta, pidettiin tärkeinä. Ainoa kokeiluohjelman tehtävistä, joka yleisesti koettiin epä-

motivoivaksi, oli luonteeltaan yleinen eikä liittynyt millään tavalla opiskelijoiden omaan työhön tai toimintaympäristöön.

Ongelmana tehtävien tekemisessä oli lähinnä aikapula; tehtävät sekä teettävät enemmän töitä että edellyttävät toisenlaista otetta opiskeluun kuin istuminen luennoilla. Tehtäviin käytetty aika vaihteli melko paljon opiskelijasta toiseen. Koulutusohjelman läpikäymisen vaatima aika ei keskimäärin kasvanut, mutta aikaisemmin kurssijaksoilla käytetty aika oli otettava työstä tai vapaa-ajasta.

Monimuoto-opiskelun ongelmana saattaakin opiskelijan kannalta olla se, että opiskelu siirtyy aikaisempaa suuremmassa määrin tapahtuvaksi vapaa-ajalla. Näyttää siltä, että monet kokeilukoulutuksen opiskelijoista olisivat voineet käyttää työaika opiskeluun oman harkintansa mukaan, mutta käytännössä työajan käyttäminen jäi vähäiseksi.

Tietokoneavusteista harjoitusohjelmaa ja omaan työpaikkaan liittyviä tehtäviä tehtiin jossain määrin työpaikalla, mutta lukeminen sen sijaan tapahtui pääosin omalla ajalla, iltaisin ja viikonloppuina. Useimmille tämä näytti olevan heidän oma valintansa, mikä yleensä mahdollisti osallistumisen näinkin laajaan koulutukseen. Eriyisesti pienten lasten vanhemmille tilanne tuottaa kuitenkin ongelmia.

Kirjallisuuden osuutta koulutusohjelmassa ei kukaan opiskelijoista kritisoinut, vaikka jotain yksittäistä kirjaa saatettiinkin kritisoida. Suhtautuminen tentteihin sen sijaan vaihteli. Osa opiskelijoista katsoi, että tentit ovat tarpeen mm. siksi, että kirjat tulee luettua. Toiset puolestaan olivat vahvasti sitä mieltä, ettei tenttiminen ole tarpeellista tällaisessa opiskelussa. He pitivät tenttimistä vanhanaikaisena eivätkä katsoivat sen edistävän asioiden todellista oppimista. Kun kokeiluohjelmassa oli ensimmäisen kerran mahdollisuus valita tentin ja tehtävän välillä, useat opiskelijat totesivat tämän olevan hyvän idean ja ihmettelivät, miksei samaa käytäntöä noudatettu muissakin aihealueissa. Tenttikysymyksissä toivottiin entistä enemmän soveltavia kysymyksiä.

Tao toimi, ilmoitustaulu ei

Koulutusohjelmaa varten tehty video lähetet-

tiin opiskelijoille katsottavaksi itsenäisen työskentelyn jaksolla. Osa opiskelijoista piti tätä lähinnä kummallisena kuriositeettina, etenkin kun video-ohjelma myös sisällöllisesti jäi irralliseksi. Video-ohjelmia kannattaisi ilmeisesti joko käyttää useammalla itsenäisen työskentelyn jaksolla, jolloin niistä muodostuisi pysyvämpi osa opiskelua, tai näyttää ohjelma(t) opetusjakson aikana.

Tietokoneen käytön osalta osoittautui tietokoneavusteinen harjoitusohjelma erittäin onnistuneeksi. Opiskelijat arvioivat varsin yksimielisesti opiskelun harjoitusohjelman avulla mielekkääksi, mielenkiintoiseksi ja motivoivaksi, vaikka osa suhtautuikin siihen etukäteen melko varauksellisesti. Sen sijaan elektronista ilmoitustaulua ei käytetty juuri lainkaan. Periaatteessa sen käyttö olisi ollut suurimmalle osalle opiskelijoista teknisesti mahdollista, mutta osalle käytännössä hankalaa, ts. ei mahdollista omalta koneelta. Käyttökynnys tuntui olevan vielä monelle korkea. Saattaa myös olla, ettei lähiopetuksen runsaudesta johtuen ollut tarvetta erilliselle keskustelufoorumille.

Opiskelijoiden ohjaustarpeen ei havaittu muutenkaan lisääntyneen aiempiin koulutusohjelmiin verrattuna. Sen sijaan todettiin, että koulutuksen vetäjän pitäisi pyrkiä entistä tehokkaammin pitämään koulutusohjelman kokonaisuus hallinnassa. Opiskelun eri vaiheiden yhteys toisiinsa, mikä oli selvää kaikille suunnitteluun osallistuneille, näytti jäävän osalle opiskelijoista epäselväksi. Koulutusohjelman lopullinen opetussuunnitelma päätettiin myös kirjoittaa siten, että se osaltaan helpottaa kokonaisuuden hahmottamista, ja lisätä siihen opiskelijoita varten osuus siitä, mitä monimuoto-opiskelu on ja mitä se edellyttää opiskelijalta.

Kokemukset rohkaisevat

Kokeilun todettiin pääosin onnistuneen. Taivotteeksi asetettu edellytysten luominen opiskelijoiden oppimisprosessille ja siihen liittyen oppilastehtävien kehittäminen ja opitun kytkeminen opiskelijoiden työhön, tuntui toteutuneen varsin hyvin. Sen sijaan toiveet mm. koulutuksen taloudellisuudesta eivät tässä ohjelmassa samalla tavalla toteutuneet. Tämä olisi edellyttänyt esimerkiksi lähiopetusjaksojen voimakkaampaa supistamista sekä opetuksen suunnittelua siten, että siihen voi samanaikaisesti osallistua suuremmat opiskeli-

jaryhmät. Tällainen monimuoto-opetuksen toteutusmalli, jota tämän kokeilun kohteena olleessa koulutusohjelmassa ei pidetty järkevänä, saattaa soveltua hyvin johonkin muuhun koulutukseen.

Monimuoto-opetusta ei pitäisikään nähdä miinään yhtenä mallina vaan enemmänkin ajattelutapana, jossa voidaan lähteä joustavasti pohtimaan, miten opiskelu on kulloinkin parhaiten organisoitavissa.

Tämän kokeilun tulosten perusteella voitiin todeta monimuoto-opiskelun soveltuvan hyvin myös henkilöstökoulutukseen siten, että koulutus tukee teorian soveltamista työkäytäntöön. Erityisen hyvin nyt kehitetty malli tuntuisi toimivan virastokohtaisessa koulutuksessa, jossa oppilastehtävät voidaan nivoa viraston työhön ja jossa voidaan mielekkäällä tavalla hyödyntää myös mm. opintoryhmiä ja ryhmätyötä. Viraston sisäisen tietojenkäsittelyjärjestelmän ja sisäisen elektronisen postin hyödyntäminen oppimisympäristön luomisessa olisi myös varmaan luontevaa silloin, kun järjestelmä toimii muutenkin työntekijöiden työvälineenä.

LÄHDE: Vepsäläinen, K. 1992. Monimuoto-opiskelu henkilöstökoulutuksessa. Kehittämisprojektin loppuraportti. Valtionhallinnon kehittämiskeskus. VAPK-kustannus. Helsinki.

